

OPBOUW

WEEKBLAD TOT OPBOUW VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw”

Heilige onbezorgdheid

Mattheus 6 : 25—30

Het slot van het voorafgaand gedeelte prent ons in, dat we geen twee heren kunnen dienen. We kunnen niet God dienen en de mammon. Daaraan sluit dit gedeelte nu aan met deze woorden: „Daarom zeg Ik u: Weest niet bezorgd over uw leven, wat gij eten zult of drinken, of over uw lichaam, waarmee gij het zult kleden. Is het leven niet meer dan het voedsel en het lichaam meer dan de kleding?”

Bij bezorgdheid en bezorgd-zijn denken wij uitsluitend aan innerlijke onrust, tobberij en piekerij. In elk geval aan iets dat zich in ons bewustzijn afspeelt. Nu, dat wordt door de HERE ook niet goed gevonden. Denkt maar aan Fil. 4 : 6: „Weest in geen ding bezorgd”. Maar hier omvat het toch meer. Zoals vaker in de Bijbel. Paulus schrijft in II Kor. 11 : 28 over zijn dagelijkse beslommering, „de zorg voor al de gemeenten”. Hij had niet alleen innerlijke zorg voor de gemeenten, maar hij was voor hen bezig, schreef brieven, organiseerde collecten enz. En daarvoor bezigt hij hetzelfde woord, dat hier staat voor bezorgd-zijn. Zo komt het vaker voor. De Here Jezus wil zeggen: Maakt u niet met een bezorgd hart druk voor eten, drinken en kleding. Wat het leven betreft jaagt men naar levensmiddelen. Wat het lichaam betreft maakt men zich druk voor kleding. Dat wij het bezorgd zijn zo moeten verstaan, blijkt ook uit het vervolg. Daar zegt Hij, dat de heidenen deze dingen „zoeken”. Daar jagen ze naar, daarvoor zijn ze druk in de weer, dat is hun 't één en 't al van het leven. En daartegen waarschuwt nu de Heiland.

Natuurlijk wil Hij niet zeggen, dat we niet zullen werken voor ons dagelijks brood. Ik kom daar straks nog op terug. Hij wil niet zeggen, dat we voor eten en drinken niet moeten zorgen en dat we geen prijs mogen stellen op goede kleding. Maar dat moet de hoofdzaak in ons leven niet worden, dat moet ons levensdoel niet zijn. Alsof er geen andere dingen zijn dan eten en drinken en kleding!

Er zijn rijke en arme mensen, die eigenlijk van niets anders weten. Daar bestaat hun leven uit. Maar wie in de Here Jezus gelooft en in de Vader die Hem gezonden heeft mag zo niet leven.

Dwaas is dat volgens de Heiland. Van wie hebben wij het leven ontvangen? Van God. Wie heeft ons het lichaam geschonken? Niemand anders dan de HERE. Dat geloven we toch? Dat Hij onze Schepper en Onderhouder is? Welnu, is het leven niet meer dan het voedsel en het lichaam dan de kleding? Een ongelovige zal zeggen: „Dat weet ik ook wel. Maar ik jaag naar levensmiddelen juist om dat leven te onderhouden. En naar kleding om mijn lichaam te bedekken”.

De Here Jezus zou zeggen: Gij verstaat niet wat ik bedoel. Het is dit: God gaf u het leven. Zal Hij dan niet zorgen voor levensmiddelen? Hij schiep het lichaam. Zal uw kleding Hem dan niet ter harte gaan?

Wij zullen niet zwoegen en slaven voor eten en drinken en kledij alsof wij zelf en wij alléén daarvoor moeten zorgen. Bij alle arbeid zullen wij dít ook van God verwachten. En wij zullen dat het voornaamste niet achten. Niet het één en het al. Wij zullen God zoeken en Hem kennen en van Hem alles verwachten. Gods zorg gaat over leven en lichaam, over eterij en kledij. Als we dat verstaan dan worden we geen slaven van de mammon en dan jachten we niet naar genoemde zaken als het hoogste goed. Maar dan blijven we ook

in onze arbeid kinderen van de hemelse Vader.

Wat eten en drinken betreft zegt de Heiland: „Ziet naar de vogelen des hemels: zij zaaien niet en maaien niet en brengen niet bijeen in schuren, en toch voedt uw hemelse Vader die; gaat gij ze niet verre te boven? Wie van u kan door bezorgd te zijn één el aan zijn lengte toevoegen?”

Jezus zal gewezen hebben naar de vogels in de lucht. Want hemel betekent hier wat wij noemen: lucht. Zaaïen ze? Neen. Maaien ze? Evenmin. Verzamelen ze in schuren? Geen sprake van. Maar dan komen ze zeker van honger om? Welneen, want de hemelse Vader zorgt voor hun voedsel.

En dan vraagt de Here Jezus: „Gaat gij ze niet verre te boven?” Als een vader voor de konijnen zorgt, zal hij zijn kinderen dan verwaarlozen? Zijn voor de hemelse Vader Zijn kinderen niet meer waard, dan de vogels in de lucht?

Er zijn mensen die geen oog hebben voor 't gevogelte, dat in zijn snelle vlucht de vlerken klapt en opstijgt naar de lucht. Ze vinden, dat al wat tot de „natuur” behoort, maar zin- en zienlijk is en dus minderwaardig. Dat moeten wij niet doen. We moesten wat meer oog hebben dunkt mij voor de heerlijkheid van Gods schone schepping. Daar wat meer over lezen en wat meer van horen dan we doen. Ik las in mijn jeugd een boek: „De vogelen des hemels” - mogelijk van prof. Van Veldhuizen? — en vond het prachtig. Wat is dat een wonder, dat al de miljarden van vogels voedsel vinden. Er zijn zaadeters onder en vleeseters en aaseters enz. Hoe komen ze wel aan hun trek? Daar zorgt God voor op voor ons ondoordringelijke wijze. Terwijl ze er niet voor werken kunnen als wij.

Wij moeten arbeiden voor ons dagelijks brood. Wie dat niet wil zal ook niet eten. De Here Jezus wil niet zeggen, dat wij maar niet werken moeten. Dat we maar niet zorgen moeten. We zijn geen vogels. We moeten vaak zelfs werken in het zweet des aanschijns. Maar we zullen geloven, dat de hemelse Vader voor ons zorgt. Dat Hij het ons aan niets zal doen ontbreken. Als we dat geloven dan zoeken we onze zekerheid niet in ons zwoegen en slaven. Dan zoeken we eerst het koninkrijk Gods, ook in onze arbeid. In het geloof, dat Hij ook zorgt voor eten en drinken en kleding.

Bovendien, zegt de Heiland: „Wie kan door bezorgd te zijn één el aan zijn lengte toevoegen?” Bedoeld is wel de lengte van ons leven, onze levensweg. Die is kilometers lang. Maar we kunnen met al ons gescharel en gewroet ons leven geen 30 cm. langer maken. Hij geeft het leven en Hij zorgt er voor en Hij neemt het op zijn tijd. Van Hem zijn we in alles afhankelijk.

Dat ondervond ook de rijke man uit Luk. 12 „die zichzelf schatten vergaderde, maar niet rijk was in God”. Rijke voorraden en volle schuren kunnen ons het leven niet waarborgen. Over het leven beschikt God.

Wat de kleding betreft verwiist de Here Jezus ons naar de „leliën des velds”. De geleerden zijn het er, meen ik, niet over eens wat voor bloemen precies bedoeld zijn. Men spreekt van anemonen en van irissen en van gladiolen. Dat helpt ons nog niet veel, want de bloemen zullen er in elk geval wel anders hebben uitgezien dan die van onze velden en

UIT DE INHOUD:

Heilige onbezorgdheid	H. J. J.
Predik het Evangelie (I)	C. V.
Aardse en hemelse dingen (II)	D. H.
Iets over de viool en het vioolspel (II)	G. B.
Boekbespreking	P. G. S.
Boekaankondigingen	
Rectoraatsoverdracht Theol. Hogeschool	
Persschouw	C. V.
Kritische krabbel	Frater
Voortgaande discussie	C. V.
Kerknieuws	

kassen. Maar de bezoekers van het heilige land zijn het er wel over eens, dat het een prachtig gezicht is daar in de buurt van het meer van Genesaret. In de vruchtbare tijd zijn de velden in een paar dagen bedekt met een bloemenweelde van onvoorstelbare schoonheid. Mogelijk hebben de discipelen, zittende op een berghelling daar wel op uitgezien. Menselijke arbeid verrichten de bloemen niet. Ze doen om zo te zeggen niets. En ze staan daar maar te pronken met hun stralende pracht. Is het niet mooi, is het niet heerlijk? Salomo's pracht is er niets bij. Geen flonkering van goud en zilver en geen glans van zijden en fluwelen gewaden kan daarbij halen!

„Ik zeg u, dat zelfs Salomo in al zijn heerlijkheid niet bekleed was als een van deze. Indien nu God het gras des velds, dat er heden is en morgen in de oven geworpen wordt, zó bekleedt, zal Hij u niet veel meer kleden, kleingelovigen?”

In het Oosten kon het met de heerlijkheid van de bloemenpracht in één dag gedaan zijn. Door samenwerking van de zengende zon en de gloeiende woestijnwind, de beruchte sirocco, verwelkten de bloemen en ging hun schoonheid verloren. Ze hadden maar een kortstondig bestaan. Dan kwamen de huismoeders en plukten de verdroede stengels van het land. Het was één massa hooi, stro of stoppels geworden. Het kon alleen nog maar dienen om de oven te stoken. Wij kunnen het ons in deze weeldetijd haast niet voorstellen, dat men de kachel stookte met verdroed gras en stoppels en mest en dergelijke. Maar men deed het in die oosterse wereld en doet het nog. (Tussen twee haakjes: We mogen wel wat meer bezorgd zijn over het feit, dat twee derde van de mensheid nog behoorlijk honger lijdt. Honderden miljoenen mensen leven in een toestand van „te veel om te sterven, maar te weinig om te leven”.)

Maar om terug te keren tot onze tekst: Als God zó zorgt voor een nietig gewas des velds, dat maar een paar dagen pronkt en dan even plotseling verdwijnt als het gegroeid is, zal God dan niet veel meer zorgen voor ons, Zijn kinderen?

De Here Jezus noemt zijn discipelen: kleingelovigen. Wat is dat eigenlijk: kleingeloof. Is een geloof als een mosterdzaad al niet voldoende? Dat is het zeker. Maar een geloof als een mosterdzaad is een groot geloof. Want het denkt groot van Gods macht en genade. En kleingeloof is dit, dat we maar zo weinig rekenen met Gods grote macht. Een kleingeloof is gelijk aan een klein zoeklichtje, dat maar een stukje van de donkere hemel in het licht zet. Kleingeloof vraagt: Zou God wel voor ons zorgen? Zal brood en water wel gewis zijn? Zullen we ons kunnen kleden? Als dat zó met ons is zegt de Here tot ons: „Zal Hij u niet veel meer kleden, kleingelovigen?”

H. J. Jager.

Predik het EVANGELIE!

I

Hoe meer men er zich in verdiept, des te meer verwondert men zich over de prachtige, ja, geniale greep van de oude gereformeerde kerken, dat ze als éniġ kenmerk van de kerk vaststelden en beleden: „de oefening van de reine predikatie van het Evangelie”.

Ja, inderdaad, die kerken hebben als **enig** kenmerk van de kerk de prediking genoemd. Zeker, als men artikel XXIX der Ned. Gel. Bel. naleest, vindt men nog een paar andere dingen, die als kenmerk der kerk worden aangewezen. Dat zijn: het gebruik van de reine bediening der Sacramenten, gelijk ze Christus heeft ingesteld. En het gebruik van de kerkelijke tucht om de zonden te straffen.

Wanneer men gaat tellen, komt men dus tot **drie** kenmerken van de kerk. Maar Bavinc heeft er reeds lang geleden terecht op gewezen, dat deze drie kenmerken uiteindelijke toch maar éen kenmerk zijn. De bediening van de Sacramenten is immers in feite niets anders, niets minder, dan een bepaalde wijze van de prediking van het Evangelie. Het Sacrament is namelijk naar de mooie, door Calvijn graag van Augustinus overgenomen, typering, het **zichtbare woord**. En de kerkelijke tucht is evenzo niets anders dan een bepaalde vorm van prediking. Ze is een prediking die gericht wordt tot, toegespitst wordt op, éen persoon. Namelijk op een die dreigt onder te gaan. Die tucht is een laatste worsteling, om, door middel van iets, dat in wezen niets anders is dan een bediening van het woord, een broeder of zuster, die op het punt staat verloren te gaan toch nog te redden van het verderf.

Als men de dingen zo ziet — en welk gereformeerd mens zal kunnen ontkennen dat ze zo zijn? — belijdt men met de Nederlandse Geloofsbelijdenis, dat de prediking van het Evangelie het **enige** kenmerk der kerk is.

* * *

Nu schreef ik zoeven, dat het een prachtige en geniale greep was, dat de oude gereformeerde kerken de prediking als het enige kenmerk der kerk beleden.

Wie zich op de betekenis van deze confessionele uitspraak bezint, zal dat als vanzelf inzien.

Er is van de kerk zo heel veel te noemen. De kerk is een zo ontzaglijk veel omvattende werkelijkheid.

Er behoort zo veel tot de kerk.

De kerk heeft een belijdenis, moet die ook hebben. En ze heeft een bepaalde kerkorde. Ja, ook een geschrift dat kerkorde heet. Maar vooral ook een in de werkelijkheid bestaande en functionerende kerkorde. De kerk is immers op een bepaalde wijze geïnstitueerd en georganiseerd. Er zijn ambtsdragers. En die doen dagelijks hun werk. Er zijn kerkelijke vergaderingen: kerkeradsvergaderingen, classes, synoden. We hebben formulieren — bijzonder mooie — voor kerkelijke handelingen. Enz. enz.

Ja, er is heel veel van de kerk te zeggen. Want het kerkelijke leven is zo veelkleurig. Er zijn zoveel kanten aan. En men kan daar ook heel veel van zeggen. Bijvoorbeeld, dat en hoe dat allemaal naar Gods Woord moet zijn. En wat daarover door grote theologen werd geleerd.

En wat ik noemde is nog lang niet alles. Tot de kerk behoren immers ook mensen. Ja, de kerk bestaat uit mensen, uit levende mensen. Mensen, die in Christus geloven, in zijn lichaam zijn ingelijfd. En die nu in alles naar de wil van Christus moeten leven. Zij moeten b.v. waarachtige gemeenschap met elkaar onderhouden. Ze moeten „de gemeenschap der heiligen” onder elkander beoefenen. Ze moeten éen van hart en ziel zijn. Niemand mag zeggen dat hetgeen hij heeft zijn persoonlijk eigendom is; allen moeten alles gemeen hebben. Ze moeten volhardend bij het onderwijs der apostelen en de gemeenschap en het breken van het brood en de gebeden.

Dat alles behoort óók tot de kerk. En het omvat weer zeer veel.

Maar zie: als de kerk nu de vraag stelt: Waaraan kun je de kerk kennen? Waaraan kun je beoordelen of je werkelijk hier of daar met de kerk, met de kerk van Christus,

hebt te doen? Wat moet er in een of andere gemeenschap beslist wezen, zal ze ware kerk mogen heten? Wat maakt dat ergens inderdaad een kerk is — ook al ontbreekt er voorts ook nog zo veel aan een zich als kerk aandienende gemeenschap — dan is het klare besliste antwoord van de kerk: **de oefening van de reine prediking van het Evangelie**.

Als die er is, dan is er een ware kerk, — ook al ontbreekt er aan haar en aan de mensen die tot haar behoren ook nog zo veel! Als die er **niet** is, dan is zij geen kerk — ook al is er nog zo veel goeds van te zeggen en al zijn de mensen die tot haar behoren ook nog zo vroom!

Ik noemde die confessionele uitspraak omtrent het kenmerk der kerk prachtig en geniaal.

Die typering is niet te zwak. Want we hebben in haar inderdaad te doen met een openbaring van wat men de genialiteit des geloofs zou kunnen noemen. Wat heeft men in de loop der eeuwen immers al niet als kenmerk van de kerk gepredikt. En wat predikt men tegenwoordig in allerlei kerken en secten daaromtrent niet!

Maar zie, toen het er op aankwam te zeggen waarin over het al- of niet-kerk-zijn van een bepaalde, zich als kerk aandienende, gemeenschap wordt beslist, toen hebben de oude gereformeerde kerken met feilloze geloofsintuïtie naar het hart, de kern, de ziel van de kerk gewezen. Namelijk naar de prediking, de bediening van het Woord: de reine predikatie van het Evangelie. En ze hebben beleden dat die het **ken-merk**, het **énige**, het **beslissende**, ken-merk der kerk is.

* * *

Nu komt het er op aan de belijdenis op dit punt goed te lezen.

Ze zegt, om daar maar mee te beginnen b.v. niet, dat de kerk een goede **beschouwing**, een goede **leer**, een goede **theorie** omtrent de prediking moet hebben.

Ongetwijfeld, zo'n goede leer omtrent de prediking is ook nodig.

En zeker voor de mannen, die tot prediken groepen worden. Ze moeten immers wéten wat preken is. Welke aanwijzingen God in zijn Woord daarvoor geeft. Hoe de Reformatoren daarover schreven. Waarin de prediking makkelijk kan ontsporen. Welke ketterijen er omtrent de prediking bestaan. Hoe over de onderscheiden boeken en delen der Schrift gepredikt moet worden. En nog veel meer.

Maar, en daar moeten we goed op letten, de belijdenis zegt toch niet, dat het kenmerk der kerk een goede opvatting, een goede beschouwing van de prediking is. Neen, de kerk sprak en spreekt uit, dat het kenmerk der kerk is: de **oefening van de reine predikatie in het Evangelie**.

Men lette toch alstublieft goed op wat in deze woorden wordt gezegd.

De belijdenis heeft het daarin over niets anders, over niets minder dan over de werkelijke, de alle zondagen plaatsgrijpende, de in praktijk geschiedende prediking. Ze heeft het over de prediking die U, waarde lezers en lezeressen, elke Zondag in feite ontvangt. De prediking, zoals die in Uw kerkgebouw van week tot week en van jaar tot jaar plaatsgrijpt. Dié is het kenmerk der kerk. Van Uw kerk. Neen, nog eens, het gaat in de belijdenis niet om een mooie, zuivere theorie van de prediking, maar om de echte, de werkelijke, de feitelijke prediking.

Die werkelijk plaatsgrijpende prediking is nu inderdaad het ken-merk der kerk. Daarin wordt de kerk als kerk openbaar. Daarin wordt over het kerk-zijn van Uw kerk beslist. Daarmee staat ze als kerk of — valt ze.

Ik wil, om de volle betekenis en ernst van deze confessionele uitspraak iets beter te doen beseffen, er speciaal hier, in dit verband, op wijzen, dat de confessie niet de **belijdenis** der kerk als het kenmerk van de kerk aanwijst. Of anders gezegd: dat de belijdenis niet zichzelf als kenmerk der kerk aandient.

Natuurlijk, er is onder christenen geen enkele twijfel hieraan, dat de kerk een belijdenis, een schriftelijk vastgelegde belijdenis, moet hebben.

Die móet een kerk inderdaad hebben.

Redactieleden:

Dr. J. BOSCH, P. GROEN, Prof. Dr.
H. J. JAGER, Prof. C. VEENHOF

Adres van Redactie:

H. J. Jager, Jan v. Arkelstr. 7, Kampen

Medewerkers:

Ds. D. van Dijk, Groningen
Drs W. K. van Dijk, Groningen
P. A. Hekstra, Rotterdam
Dr. D. Holwerda, Zuidhorn
Ds. P. K. Keizer, Groningen
Drs J. F. J. Lamet, Eindhoven
Ds. J. Meester, Amsterdam-Z.
Mr. Dr. J. Meulink, Enschede
D. W. L. Milo, Nunspeet
Prof. Dr. K. J. Popma, Utrecht
Drs G. Puchinger, Utrecht
Dr. H. R. Rookmaaker, Leiden
Dr. Ir. J. Stellingwerff, Eindhoven
Ds. B. Telder, Breda
Ds. G. Visee, Kampen
Ds. C. Vonk, Schiedam
Ds. D. K. Wielenga JDzn, Rotterdam
Prof. Mr. H. D. van Wijk, Amstelveen

Secretariaat Geref. Persvereniging „Opbouw”:

H. Albracht, Prof. Wentlaan 50, Utrecht

Penningmeester van de Geref. Persvereniging:

Drs J. F. J. Lamet, Antilopelaan 2,
Geldrop, post Eindhoven

Administratie: Slotlaan 220, Zeist

Vóór alles om de eenheid des geloofs te bevorderen en tot uitdrukking te brengen. Als het goed is belijden alle leden der kerk met dezelfde woorden, de woorden der confessie, het geloof des harten.

En voorts moet de kerk zo'n belijdenis hebben om aan de mensen die buiten zijn kort en bondig te zeggen wat ze als boodschap der Schrift, als boodschap van Christus, hebben verstaan en nu als geloof des harten belijden.

* * *

Ja, laten we daar goed op letten: de belijdenis noemt niet de belijdenis, noemt dus niet zichzelf als kenmerk der kerk. Als zodanig noemt ze alleen de prediking.

En dat is zeer goed. Dat is geheel en al naar de Schrift.

Zeker, nog eens, die belijdenis moet er zijn. En ze moet gehandhaafd worden. Vooral ook tegenover ketterijen. Ze moet ook een regel voor de prediking zijn.

Maar met zo'n belijdenis, met het hebben en ondertekenen daarvan is men er niet.

Het kan zijn, dat een kerk een prachtige belijdenis heeft en dat alle predikanten, ouderlingen en diakenen die belijdenis getrouwelijk ondertekenen en dat de kerk toch zeer vervallen, ja, in feite dood is.

Om een voorbeeld te noemen: tot 1816 was de belijdenis in de Geref. Kerken van Nederland ten volle van kracht. Alle predikanten hadden haar plechtig ondertekend. Maar de overgrote massa van hen wist niet eens meer wat genade was!

En hoe vele, zich gereformeerd noemende, kerken zijn er niet in ons Vaderland, die de belijdenis aanvaardden; haar, dikwijls zelfs krampachtig, vasthouden; met argwaan toezien dat niemand er ook maar éen lettertje van afdoet, maar waarin de oefening van de reine predikatie van het Evangelie geen sprake is. Waar de prediking is ontaard in een verhaal van menselijke vroomheid of wat men daarvoor aanziet. Of waar een bijna mohammedaans fataliteitsgodsdienst zondag aan zondag wordt aangeprezen.

Neen, gelukkig, de belijdenis noemt niet zichzelf als kenmerk der kerk.

En dat zeer terecht. Want het kan gebeuren, en het gebeurt, dat een dominee het gans en al eens is met de belijdenis der kerk, die misschien wel hartstochtelijk verdedigt en dat hij des Zondags toch niet komt tot de **oefening van de reine predikatie der Evangelien**.

Omdat hij het niet kan.

Omdat hij niet wil.

Omdat hij niet ziet waar het daarbij om gaat.

Omdat hij zich op de preekstoel te buiten gaat aan geredeneer; aan getheoretiseer; aan beschrijving van menselijke godsdienstigheid en religiositeit; aan holle retoriek; aan echte of kwasi-filosofie. Of, wat nog erger is,

omdat hij de gemeente steeds weer onthaalt op een zak gemeenplaatsen. Of, wat wel het allerergste is, omdat hij de gemeente kwelt met de eigen opinies van Zijn Weleerwaarde ten aanzien van wat er al zo „in kerk, staat en maatschappij” moet worden gedaan.

Zie, tegenover dit alles roept de belijdenis het nu uit, dat de kerk staat of valt met de werkelijke, de zondag op zondag gebrachte reine verkondiging van het **Evangelie**, van het volle Evangelie van Jezus Christus.

Ja, zeker, ik weet het ook wel, er moet nog meer zijn in de kerk. Ik zeg inderdaad: er moet nog meer zijn. Ik wees er reeds op.

Maar wat over het kerk-zijn van de kerk waartoe gij, lezers en lezeressen, behoort, beslist — dat is de prediking, die daar door Uw dominee in feite wordt gebracht. Daarin openbaart zich de kerk in Uw plaats, de kerk waartoe gij behoort, vóór alles. Daaraan kunnen en moeten de mensen horen wat en hoe Uw kerk in feite is. Daardoor is Uw kerk wat ze is. En daarin en daardoor wordt ze ook wat ze wordt.

Wee, als de prediking jaren lang niet de volle, reine, levende verkondiging van het Evangelie is. Dan verdort de kerk. Dan geraakt ze in afval. Dan sterft ze. Al is ze ook voor honderd procent „orthodox”. Dan krijgt de kerk vooral in haar jeugd een knauw, die ze misschien nooit meer te boven komt. Als er toch nog wat van terecht komt — en dat geschiedt gelukkig dikwijls, want God is zeer genadig: Hij kan ook met een kromme stok een rechte slag slaan — dan geschiedt dat ondanks de „prediking”.

Maar wat is het een verrukking, een feest, ja, een wonder, als het jubelende, stralende, levende en levenwekkende Evangelie rein gepredikt wordt.

Dan gaan de harten van Gods volk open. Ja, dan zien ze zich ook in hun grondeloze ongerechtigheid, in al hun erbarmelijkheid. Maar tegelijk ontdekken ze zich in het licht van Gods genade. Onder de wijde boog van zijn barmhartigheid. Dan bloeien ze als bloemen op wie na een verkwikkende, reinigende regen de zon vrolijk schijnt. Dan verteert twist, nijd, haat, hoogmoed, jaloersheid. Dan luisteren de arme, aangevochten kinderen Gods met een tintelend oog en met een glans van vreugde op het gezicht. Dan ervaren ze, dat er op de wereld niets schoners en rijkers is dan het ondergaan van een echte preek over het Evangelie van Jezus Christus.

* * *

Het moet onze aandacht niet ontsnappen, dat de belijdenis spreekt van de reine predikatie van het **Evangelie**.

De confessie spreekt niet maar van de prediking van het Woord, maar zeer speciaal van de prediking van het **Evangelie**.

Evangelie — dat is een van de zeer grote woorden van de bijbel. Het is ook een woord vol van de schoonste muziek.

Maar wat wordt het dikwijls slecht verstaan!

O ja, kinderen weten het al: Evangelie betekent: blijde boodschap, goede tijding.

Maar hoe weinigen verstaan, kennen, de volstrekt unieke betekenis van dat woord.

Meestal denkt men dat het evangelie is een verhaal van een blijde gebeurtenis.

Maar als evangelie alleen dat was — wat had men er dan aan? Wie heeft er nu echt wat aan verhalen, al zijn ze ook nog zo mooi en boeiend en waar?

Wat heb ik, als ik doodziek ben aan een verhaal van een wonderlijke genezing? Wat heb ik, als ik arm ben aan een verhaal over iemand die schatrijk werd? Wat heb ik als ik gevangen zit aan een verhaal waarin de vreugde van het vrij-zijn op onnavolgbare wijze wordt uitgebeeld?

Nee, als het Evangelie niet méér was dan een verhaal, niet meer dan een waar verhaal van blijde gebeurtenissen, dan hadden we er zonder meer niets aan.

Maar gelukkig: het Evangelie is veel meer dan een verhaal.

Het is een **blijde boodschap**.

Laat ik proberen met een paar voorbeelden duidelijk te maken wat het typische, het geheel eigensoortige van een boodschap is.

Stelt U zich eens voor, dat U 's avonds in Uw kamer rustig de krant leest. Uw ogen gaan over de berichten uit eigen stad. Het treft U, dat in die krant weer een aantal ernstige verkeersongelukken worden vermeld. Zelfs met dodelijke afloop. U leest het

relaas ervan. En — daarna gaat U over naar de volgende kolom, of de volgende pagina. Hoogstens zegt U zo iets als: het is toch verschrikkelijk met dat snelle verkeer. Nu al weer een paar doden! Enkele ogenblikken later is dat „nieuws” evenwel al weer verdrongen door ander.

Maar stelt U zich nu ook eens voor, dat, terwijl ge zo rustig in Uw kamer zit, plotse-ling de deur van Uw kamer wordt opengesmeten, iemand binnenkomt op wiens gezicht U in één oogopslag schrik en ontzetting ziet en U met bevende stem hoort zeggen: Uw zoon is overreden... Hij is dood!

Zie, dat is een boodschap.

Ja, wat die man zegt is inderdaad ook een verhaal. Maar een verhaal waarin dat wat verhaald wordt in volle, verschrikkelijke, werkelijkheid naar U wordt toegedragen, op U wordt neergesmeten en als een dolk in Uw hart wordt gestoten.

Ja, dat is een boodschap.

Deze boodschap verandert hem wien ze aangaat. Ze brengt een diep ingrijpende wending in zijn leven. Ze maakt hem misschien wel voorgoed een ander mens.

Een boodschap kan zo van een man een weduwnaar maken; van een vrouw een weduwe, van kinderen wezen; van rijken armen; van vrijen gevangenen; van gelukkigen rampzaligen.

Wat ik noemde was een droevige boodschap, een onheilsboodschap.

Maar er zijn ook vreugdeboodschappen.

Stelt U zich maar eens voor, dat, bijvoorbeeld tijdens een oorlog, een man zijn vrouw moet achterlaten. Hij moet varen naar verre landen. Zijn vrouw is ziek en ze verwacht een kind. Weken, maanden gaan voorbij. De man hoort niets. Maar dan opeens wordt hem een telegram in de hand gestopt. Hij ruikt het open en leest: „Zoon geboren. Alles uitstekend. Moeder gezond”. Zal dat „verhaal” die man niet veranderen? Zal het hem niet vol maken van diepe, wonderlijke, vreugde?

Zie, dit is een blijde boodschap.

Laat ik nog een ander voorbeeld mogen noemen. Een dat wat dichter in de buurt van de bijbel ligt.

Ik denk aan een gevangene. Een die levenslang kreeg. Een jonge kerel met vrouw en kinderen. Eenzaam zit hij in zijn cel. Een enkele maal mag hij vrouw en kinderen zien. Zien, niet meer. En niet eens alleen.

En dan opeens, dan komt de directeur zelf zijn cel binnen. Hij houdt een papier in zijn hand. Om zijn mond speelt een fijne lach. En hij leest voor: In Naam der Koningin. Het heeft Hare Majesteit behaagd heden gratie te verlenen aan... U.

Ja, dat is een boodschap! De boodschap der vrijheid.

O neen, dat is niet verhalen over of dromen van, of hunkeren naar de vrijheid. Neen dat is de boodschap der vrijheid. Dat wil zeggen: het is het woord, dat de vrijheid naar deze man toedraagt, haar aan hem weggeeft, dat hem vrijmaakt. Die boodschap **maakt** inderdaad van die gevangene een vrije man. Ze maakt de deuren van de gevangenis voor hem wagenwijd open. Ze leidt hem naar buiten. Daar staat hij, verward, in de zon, in de vrijheid. Hij mag naar huis!

* * *

Och deze beelden zijn maar armelijk.

Ze spreken van boodschappen, ja, maar van boodschappen, die verandering brachten in dit leven, in het leven van deze tijd. Ze lieten uiteindelijk de mensen tot wie ze werden gericht wezenlijk, in de kern van hun bestaan, onveranderd.

De blijde boodschap, het Evangelie is van gans andere orde.

Want het Evangelie is een boodschap van een gans andere dan van een mens. Het is de boodschap van de Gans Andere. Namelijk van de levende God en zijn Zoon Jezus Christus!

Maar daarover spreken we volgende week.

C. V.

Aardse en hemelse dingen

II

We zagen de vorige keer, dat in Joh. 3 : 12 met „aardse dingen” bedoeld zal zijn: de geschriften van **Mozes**, dat wat de Heere onder het Oude Testament geopenbaard had; terwijl in onderscheiding daarvan „hemelse dingen” een aanduiding is voor datgene wat **Christus** openbaart van den Vader.

We ontmoeten dit spraakgebruik ook enkele malen in de brieven van den apostel Paulus, als ik mij niet vergis. Deze schrijft in Filipp. 3 : 18 vlgg.: „Want velen wandelen — ik heb het u dikwijls van hen gezegd, maar nu zeg ik het ook wenende — als vijanden van het kruis van Christus. Hun einde is het verderf, hun God is de buik, hun eer stellen zij in hun schande, zij zijn aardsgezind (de Statenvertaling heeft: 'dewelke **aardse dingen** bedenken'). Want wij zijn burgers van een rijk in de hemelen, waaruit wij ook den Heere Jezus Christus als verlosser verwachten...”

Misschien is men op het eerste gezicht geneigd bij het lezen van deze verzen aan wellustelingen te denken, mensen die in zedelijke uitpattingen leven. Greijdanus echter vat de woorden anders op; en ik meen: terecht. Hij schrijft: „We hebben hier aan Judaïsten te denken, dezelfde, die de apostel ook reeds in het voorafgaande deel van dit hoofdstuk bestreden heeft, en die hij daar honden en kwade arbeiders en vernijding noemde, vs 2” (Komentaar, ed. van Bottenburg, blz. 300). Deze Judaïsten „wilden er niet van weten, al hunne gerechtigheid alleen door Christus' kruislijden te hebben. Daar moesten ook nog bijkomen besnijdenis en onderhouding van wetsvoorschriften omtrent feestdagen en spijzen, Hand. 15 : 1, 5; Gal. 4 : 10; 5 : 2—4; 6 : 13”.

Op deze twee judaïstische eisen, t.w. het naleven van de **oudtestamentische spijswetten** en het **zich laten besnijden**, slaan dan ook respectievelijk de woorden „hun god is de buik” en „hun eer stellen zij in hun schande”. Eerstgenoemde uitdrukking wil zeggen: „het eten en niet-eten is hun godsdienst” (aldus Feine, door Greijdanus met instemming aangehaald). En wat de laatst aangehaalde

woorden betreft, maakt Greijdanus er op attent, dat het hier door „schande” vertaalde woord ook kan betekenen „schaamdeel”. Er wordt hier dus gezegd, dat deze mensen „prat gaan op de besnijdenis”. Ze pochen er op, als ze iemand er toe hebben overgehaald, om zich te laten besnijden. We vinden hier dus, zoals Greijdanus m.i. juist heeft gezien, een soortgelijke gedachte als in Gal. 6 : 12/13 (vgl. vooral de woorden „opdat zij op uw vlees roem kunnen dragen”).

Welnu, we menen, dat het hiermee in overeenstemming is, wanneer we — en nu wijken we van Greijdanus af — onder „het zinnen op aardse dingen” verstaan: het met z'n gedachten nog leven in oudtestamentisch klimaat, het innerlijk nog niet losgekomen zijn van de oude bedeling.

Een verwante plaats is Col. 3 : 1/2: „Indien gij dan met Christus opgewekt zijt, zoekt de dingen die boven zijn, waar Christus is, gezeten aan de rechterhand Gods. Bedenkt de dingen, die **boven** zijn, niet die **op de aarde** zijn”. Blijkens het verband, gaat het hier weer tegen mensen die de gelovigen willen verplichten tot het onderhouden van oudtestamentische spijswetten (vgl. 2 : 16 vlgg.: „Laat dan niemand u blijven oordelen inzake eten en drinken of op het stuk van een feestdag... enz.”). Terecht schrijft dan ook Van Leeuwen (Komentaar, ed. van Bottenburg, blz. 218): „In dit verband zijn „de dingen op de aarde” de ceremoniën, de voorschriften en practijken, waaraan men de Colossen wilde binden”. Ook hier wordt dus weer met „de dingen die op de aarde zijn” bedoeld: de (verouderde) mozaïsche wet, de oudtestamentische ceremoniële voorschriften.

Het verdient de aandacht, dat op deze plaats naast „de dingen op aarde” niet gesproken wordt van „de dingen in de hemel”, maar van „de dingen boven”. Wij hebben trouwens de vorige keer ook al een tekst ontmoet (Joh. 3 : 31), waar in gelijke betekenis de ene keer staat „van boven” en even later „uit de hemel”. Dit brengt ons naar een derde plaats waar de apostel Paulus zâkelijk dezelfde onderscheiding hanteert, nl. Gal. 4 : 25/6.

Het gaat alweer tegen mensen die de gelovigen het juk der wet willen opleggen. Paulus typeert dan het leven onder de wet als slavernij en vergelijkt het met Hagar; terwijl hij het leven onder de genade als vrijheid ziet en te vergelijken met Sara. En dan stelt hij tegenover elkaar „het tegenwoordige Jeruzalem” en „het Jeruzalem-boven”. In plaats van „het Jeruzalem-boven” had hij even goed kunnen schrijven: „het hemelse Jeruzalem” (vgl. Hebr. 12 : 22). En evenzo had voor „het tegenwoordige Jeruzalem” ook kunnen staan „het aardse Jeruzalem”.

Deze plaats uit Galaten zegt met zoveel woorden, dat „twee bedelingen” onderscheiden worden (4 : 24). Welnu, wij menen, dat dit evenzeer het geval is in de eerder besproken teksten, waar sprake is van „aardse-” in onderscheiding van „hemelse dingen”.

D. Holwerda.

EENHEID, GEEN EENVORMIGHEID

Voor de eenheid, welke in de kerk zo dringend noodzakelijk is, is het echter geenszins vereist, dat allen hetzelfde denken en oordelen en het bovendien nog zeggen op dezelfde wijs. Er zijn vele soorten van stemmen in de wereld en geen derzelve is zonder stem. God heeft in de eenheid de verscheidenheid lief. En ook in de gemeente worden aan de leden verschillende gaven des Geestes geschonken, opdat zij deze ten nutte en ter zaligheid van elkander gewilliglijk en met vreugde zouden aanleggen... Eenvormigheid is ook in de kerken een vloek.

Bavinck

Iets over de viool en het vioolspel

II

Denk U in een kleine werkplaats. Hout van esdoorn en pijnboom zijn de materialen waaruit de viool wordt vervaardigd. (Alleen de toets, het boven- en onderzadel, de knop en het staartstuk en de schroeven zijn van ebbenhout). Hamer en spijkers zoekt ge tevergeefs. De viool wordt geheel met lijm in elkaar gezet. Met eindeloos geduld en toewijding werkt de vioolbouwer. Elk onderdeel van de viool wordt door hem zelf pasklaar gemaakt, gemeten en gesneden en afgewerkt. Hier is iets van de heerlijkheid van het werken in Gods schepping gebleven. Langzaam nadert de viool haar voltooiing. Eindelijk, als het instrument klaar is wordt het overgegeven in de hand van kunstenaar of vorstelijke opdrachtgever. En, hoe schoon het instrument ook klinkt, de meester tracht altijd weer iets te verbeteren. Met steeds nieuwe ijver zet zich de maker aan de arbeid. En zo ontstaan de beroemde meesterstukken die heden voor fantastische prijzen verkocht worden. Prijzen van f 80.000.—, f 100.000.—, f 120.000.— worden betaald voor de beroemdste oude meester-violen. Het zijn dan ook alleen de zeer rijken of de beroemdste kunstenaars die een dergelijke viool bezitten. Paganini bespeelde een Guarnerius, hem door een rijk bewonderaar geschonken. Deze viool wordt bewaard in het stedelijk museum van Paganini's geboorteplaats Genua. Menuhin bespeelt een Stradivarius. De Nederlander Zimmermann, jarenlang eerste concertmeester van het concertgebouworkest, bezit een Guarnerius.

Naast die van de Italiaanse school bestaan er ook nog vele violen door andere meesters vervaardigd, die weliswaar niet de roem hebben verworven van de Italianen, maar die toch als instrumenten van grote waarde beschouwd kunnen worden. De bekendste is wel de Oostenrijker R. Steiner.

Bovendien wordt het vak van vioolbouwer nog altijd beoefend. En ook de hedendaagse vaklieden leveren herhaaldelijk zeer goede prestaties. Dat deze nieuwere instrumenten in het algemeen nog niet de volheid en voorname pracht van toon bereiken als de oude violen is mede te verklaren uit de omstandigheid dat ze nog niet lang genoeg zijn bespeeld. Het merkwaardige feit doet zich namelijk voor, dat een goede viool naarmate zij langer wordt bespeeld steeds fraaier van toon wordt. De verklaring hiervan zoekt men in de klankbodem van de viool. Zoals gezegd ontstaat de toon door het trillen van de snaar. Maar deze toon zou zeer kaal klinken indien de snaar b.v. tussen twee balken was gespannen. Door de z.g. f gaten die in het bovenblad van de viool zijn uitgesneden, en door de kam waarover de snaren lopen worden het geluid en de trillingen overgebracht naar de romp van de viool. Hierdoor wordt de toon versterkt. Het schijnt nu dat de microscopische kleine houtdeeltjes van de violoromp steeds finer reageren op de trillingen van de snaar. Vandaar het toenemen van de toonkwaliteit op den duur.

Zoals te verwachten is heeft de grote waarde van de oude meesterviolen vaak aanleiding gegeven tot bedrog en vervalsing. Instrumenten van mindere waarde werden vaak als kostbare instrumenten aan de markt

gebracht. Natuurlijk is er vakkennis voor nodig om dergelijke bedriegerijen te constateren.

Maar er is slechts een beperkt aantal violen van de echte vioolbouwers. Aan de vraag naar minder kostbare instrumenten moet ook voldaan worden. Dit zijn de z.g. fabrieksviolen, zoals ge die in iedere muziekhandel kunt kopen.

Men moet hierbij niet denken aan onze voorstelling van een fabriek, met razende en stampende machines en wat dies meer zij. Er zijn in Mittenwald in Beieren en op enkele andere plaatsen in het buitenland vakscholen voor vioolbouwers en bedrijven waar de viool in massa wordt vervaardigd. Het belangrijkste verschil in werkwijze met de gewone vioolbouwers bestaat hierin dat iedere werker slechts een bepaald onderdeel vervaardigt. Tenslotte worden dan de onderdelen door bepaalde vaklieden in elkaar gezet. Het is duidelijk dat op deze wijze het persoonlijk karakter van een viool die van het begin tot het einde door een vioolbouwer is vervaardigd, teloor gaat. Maar het is anders niet mogelijk een voldoende aantal violen te produceren.

Men zal ook in deze fabrieksviolen vaak etiketten aantreffen met het opschrift „Stradivarius”, „Guarnerius”, enz. Dit is natuurlijk geen vervalsing. De bedoeling hiervan is slechts dat deze violen zijn gemaakt volgens het model van een bepaalde meester in de vioolbouwkunst.

Het spreekt vanzelf dat de ontwikkeling der instrumenten ook invloed had op de omstandigheden en opvattingen van spelers en publiek. In de middeleeuwen waren het voornamelijk de reizende speellieden die op jaarmarkten in dorpen en steden, en op de eenzaam gelegen burchten met hun muziek en zang de mensen verstrooide boden.

De minstreele en huns gelijken waren de zwerfende bringers van schoonheid, maar ook de vrijgevochten figuren die buiten de geldende moraal hun individuele leven leidden. Zodoende waren zij dus een apart soort mensen die door de anderen toch altijd met een zekere reserve werden behandeld. Het moge wonderlijk klinken, maar toch meen ik dat deze opvattingen t.o.v. de kunstenaars tot op onze tijd hebben doorgewerkt.

Langzamerhand echter wijzigden de verhoudingen zich. De muziek werd een gerespecteerd bedrijf in de meer beschaafde centra. Verschillende wereldlijke en kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders verbonden aan hun hof een aantal kunstenaars die regelmatig concerten gaven en op deze wijze bijdroegen tot meerdere roem van deze hoven. Hierbij moet ook niet vergeten worden de rol die verschillende kloosterbroeders hebben gespeeld. Wij, die gewoon zijn het kloosterleven slechts van zijn zwarte zijde te zien mogen niet voorbijgaan aan het feit dat achter de zware kloostermuren toch ook vaak de kunst een toevlucht heeft gevonden die ze elders, in het z.g. volle leven, dat toch vaak zo hopeloos rauw is, tevergeefs zocht.

Uit al deze factoren is tenslotte het moderne concertwezen ontstaan. De koningen, hertogen en kardinalen die er een eigen orkest op na hielden rusten reeds lang in hun grafkelders. Maar de muziek, de viool ook, nam haar

nieuwe plaats in bij de veranderende maatschappelijke toestanden.

Tegelijkertijd met de ontwikkeling van de viooltechniek ontstond in de 18e eeuw de gewoonte om kunststreizen te maken. Het waren de virtuozen die op deze wijze roem en geld trachtten te verwerven. Een fantastisch hoogtepunt is wel geweest het optreden van de befaamde Italiaan Paganini.

Daar hoe langer hoe meer overal orkesten ontstonden en de reisgelegenheden veelvuldiger werden, werd ook het virtuozenom steeds talrijker. En zo zijn we genaderd tot ons topzware moderne concertleven met zijn abonnementsconcerten, recital's enz. In onze tijd met haar frasen over gemeenschap staan kunstenaars en publiek in werkelijkheid verder dan ooit van elkaar af.

Wat is nu eigenlijk het typerende waardoor de viool zich van andere instrumenten onderscheidt?

Ik geloof dat we de viool als een typisch romantisch instrument kunnen kwalificeren. Immers, geen enkel instrument heeft in dezelfde mate het vermogen om de persoonlijke sentimenten van de speler te vertolken. Is de violist niet altijd het type geweest van de zonderlinge gevoelsmens? Van de romantische vedelaar uit de middeleeuwen tot in onze tijd is hem het lot beschoren om als voorbeeld te dienen van de excentriciteit der kunstenaars. U kent toch het verhaal over Paganini, de tovenaars op de 4 snaren? Er werd gefluisterd dat zijn spel slechts mogelijk was door bovenaardse invloed. Hij zou een verbond met de duivel hebben gesloten. We kunnen gerust aannemen dat menige concertbezoeker een rilling over de rug liep als de lange broodmagere gedaante met de felle donkere ogen en het ravenzwarte haar op het podium verscheen en zijn fantastisch kunnen demonstreerde. Men verhaalde dat hij, wegens moord op een medeminnaar in de gevangenis terechtgekomen, tenslotte al zijn snaren had zien springen, behalve de G. Hier bleef hij toen op doorspelen. Totdat het hem eindelijk gelukte uit de kerker te ontsnappen. Zijn wonderbaarlijke techniek op de G-snaar was hiermee voldoende „verklaard”.

Voor de lezers die het vioolspel niet beoefenen moge deze romantiek niet zonder bekoring zijn, het is voor de spelers slechts een naïeve sprookjeswereld. Zij weten dat de schoonheden van het instrument zich slechts door harde arbeid laten veroveren.

Carl Flesch wijst in zijn werk over „Das Klangproblem im Geigenspiel” op de gewoonte om in het muzikale spraakgebruik termen te hanteren uit andere gebieden afkomstig. Men spreekt van donkere, helle, matte, zinnelijke en kuise toon, enz. Maar hij betoogt dat dit alles voor de studie schadelijk is. Hij verzucht dat in de literaire kritiek niets tegen de „bloemrijke” stijl is aan te vangen, doch dat het in het vakonderricht noodzakelijk is om duidelijk aan te geven waar de oorzaken liggen van bepaalde gebreken in toonvorming etc. Inderdaad een zeer behartigenswaardige opmerking.

We zijn hier toegekomen aan de vraag op welke wijze wij het best de mogelijkheden van dit instrument kunnen benutten. Uiteraard geven wij hier een strikt persoonlijke mening, die evenwel op enkele ervaringen is gebaseerd.

Zoals we zagen ontbloede in de cultuurcentra hoofdzakelijk aan de hoven der vorsten het muzikale leven. Later ontstond hieruit het moderne concertwezen met reizende virtuozen, waardoor mede het vioolspel is geworden een gespecialiseerd vak, dat aan haar beoefenaars de allerhoogste eisen stelt.

Er is in deze dingen wisselwerking. De grootmeesters wilden roem verwerven. De techniek werd tot in het onzinnige opgevoerd. De componisten sloten zich hierbij aan. En zo is langzamerhand het moderne solistisch repertoire ontstaan dat alleen door de allergrootsten met de inzet van alle krachten beheerst kan worden. Men zal verstaan dat ook de eisen die aan de orkestmusicus gesteld werden door dit alles steeds hoger werden.

Dat het moderne vioolspel alle energie opeist blijkt duidelijk uit de levensgewoonten der virtuozen. De Franse violist Lucien Gapet studeerde tien jaar lang dagelijks 8 uur en achtte zich toen pas in staat om op te treden. Hij vertrok naar Parijs, speelde het Beethovenconcert en slaagde. De Belg Ysaye trad eens op in Den Haag maar speelde niet zoals van hem verwacht mocht worden. Na het concert sloot hij zich op in zijn hotelkamer en

speelde de gehele nacht door. Tijdens het volgende concert was hij weer volkomen op peil.

Een bekend solist verklaarde: „als ik één dag niet speel merk ik het, speel ik twee dagen niet dan merken mijn vrienden het en als ik in drie dagen niet speel bemerkt het publiek het”.

Carl Flesch betoogt in zijn werk „Urstudien für Violine”, dat veel violisten op latere leeftijd wegens gebrek aan studietijd hun met zware opoffering verkregen techniek langzaam maar zeker verliezen. Na vruchteloze pogingen om dit proces van achteruitgang te stuiten treedt ten slotte een toestand van doffe berusting in omdat de speler geen middel kent om zijn „noodlot” te ontgaan. Flesch bedoelt dan in dit werk een middel te geven om in een minime tijd (1/2 uur per dag), alle technische problemen in enkele oefeningen samen te persen, en hij spreekt in dit verband, m.i. terecht, van een philanthropisch en sociaal werk.

Wie geen vreemdeling is in ons Jeruzalem zal begrijpen dat de bezwaren tegen actieve deelname aan deze vorm van moderne cultuur zeer voor de hand liggend worden geacht. Wij zijn opgegroeid in een klimaat dat een activiteit alleen dan waardeerde als het van principiële waarde was. Vooral de kunst was veelal het kind van deze rekening.

Ik onderschrijf in geen geval de hatelijke beweringen die in elk boek over muziekgeschiedenis voorkomen en waarbij beurtelings Calvin, de gereformeerden en de beeldstormers een veeg uit de pan krijgen. Evenwel, dat het geref. christendom hier op zijn minst eenzijdig is ingesteld kan dunkt mij niet ontkend worden. Alleen erken ik niet dat dit een gevolg is van het calvinistisch principe, maar omgekeerd beweer ik dat het te wijten is aan een zich toch nog, ondanks alles, teveel laten beïnvloeden door de „wereld”.

Als we de tijden van nood, armoede en onderdrukking, die het geref. volk van de zijde der hoogculturele wereld heeft onderzocht, en waarin het culturele bedrijf in dit opzicht daadwerkelijk onmogelijk was, buiten beschouwing laten, dan blijft toch nog het verschijnsel, dat de kleine luyden, eenmaal groter geworden, betrekkelijk passief zijn gebleven in deze dingen.

De verklaring hiervan ligt m.i. in het onaangename feit dat de gereformeerden maar al te gewillig het levenspatroon van de wereld

hebben overgenomen. En dan kan iedereen weten die oren heeft om te horen en ogen om te zien dat een bepaalde vorm van materialisme vroeger en later de volksgeest heeft beheerst. Zo waren de regenten, onzaliger gedachten, met hun idealen van een „wellevenskonste”, die bestond uit de kunst om prettig te leven en zalig te sterven, heus echte Nederlanders.

Een zeer typerende passage uit het boek van Dr J. Brouwer over „Philips Willem” wil ik hier aanhalen. Een onbekend spaans edelman geeft de volgende beschouwing ten beste: Een van de bedenkelijke opmerkingen welke ik de prins van Oranje aan een feestmaal heb horen uiten, is, dat men met een beroep op het geloof en het geld de Nederlanders steeds tot een opstand kan bewegen. „In de Nederlanden”, zo zei hij, „is een ware cultus van het bezit, en het geld is daarvan het symbool. In de burgerij, waarin de algemene levensdrang is vernauwd, zijn alle impulsen van lichaam en ziel heengeleid naar het geld en het geloof. Het geld in de eerste, het geloof in de tweede plaats. Bovendien is dit geloof ook een bezitsopvatting. Het houdt de inbezitneming van de eeuwige zaligheid in...”

Men kan met recht bezwaren hebben tegen de actieve deelname van een christen aan het modern artistiek bedrijf. Maar dit kan men alleen doen als men ook in de andere „sectoren” blijk geeft de zaken serieus te nemen. Anders kan men beter niets zeggen.

Het is de vraag nog, of, indien er principiële bezwaren zijn tegen de artiestenloopbaan in onze tijd, deze bezwaren niet met evenveel klem aangevoerd kunnen worden tegen het moderne zakenleven met zijn geraffineerde reclamemethoden, of het meelopen in de tros der fabriekspotentaten, de gebieders over ontelbare scharen die hun leven slijten aan de lopende band. Er liggen hier kwesties die door sommigen nog niet eens als zodanig zijn herkend.

Maar afgedacht hiervan kunnen ook wij als christenen simpelweg aanvaardden datgene wat binnen ons bereik ligt. Er is in de loop der jaren een verblijvende beoefening gekomen van zang en muziek. Het ware te wensen dat ook de vorstin onder de instrumenten de haar toekomende hulde steeds meer zou ontvangen.

G. Brouwer.

BOEKBESPREKING

A. de Ligne, Mens, vanwaar komt gij?

Advent-uitgave, Brussel, 1956.

Dit boekje behandelt de bekende problemen rond evolutie en scheppingsverhaal vanuit christelijk standpunt. Het is geen wonder dat het in onze kringen de aandacht heeft getrokken, want de schijnbaar onoplosbare tegenspraak tussen hetgeen de Bijbel ons openbaart en wat de natuurwetenschap gedurende de laatste eeuw heeft gevonden, baart velen moeilijkheden. Daar de schrijver de evolutietheorie radicaal afwijst, en de waarheid van het scheppingsbericht onverkort handhaaft, is zijn boek veelal met instemming ontvangen, ook in onze kerkelijke pers. Het is te loven dat **De Ligne** de speculatieve fantasieën van de ongelovige wetenschap aan de kaak wil stellen, omdat deze inderdaad het uitzicht op de feiten als zodanig sterk hebben verduisterd; ook dat hij daartegenover wil vasthouden aan hetgeen Genesis 1 ons openbaart. „Niet wat de geologie vooruitbrengt, gebaseerd op gedemonstreerde feiten, is in conflict met de Bijbel... maar wel veronderstellingen en theorieën die dogmatisch als vastgestelde feiten worden naar voren gebracht” (p. 129). Een primaire vraag is dus: wát is een gedemonstreerd feit? en degene die hier zijn licht over wil laten schijnen, is dus gedwongen feiten van veronderstellingen te schiften. De afstammingshypothese, als zodanig nog steeds onbewezen, ontleent haar argumenten aan feiten of vermeende feiten, die vele wetenschappen aan het licht hebben gebracht. Het dateren en classificeren van de fossielen (palaeontologie) is mogelijk door de kennis van de aardlagen waarin ze gevonden worden (stratigrafie), van de natuurlijke processen als sedimentatie,

erosie, gesteentevorming, gebergtevorming, waardoor deze gelaagdheid ontstaat en veranderd wordt (geologie), en van de vergelijkende anatomie van dieren en planten (biologie). Deze wetenschappen hebben op zichzelf natuurlijk niets met een evolutietheorie te maken, maar brachten wel een groot aantal feiten naar voren, waarop de evolutionisten steeds getracht hebben hun theorie te funderen en verder te bouwen. Dat maakt deze wetenschappen nog niet verdacht, omdat ze ieder volgens hun eigen methodes de werkelijkheid doorvorsen.

Het blijkt echter dat **De Ligne** ervan overtuigd is dat men in al deze wetenschappen is uitgegaan van de vooronderstelling dat de evolutietheorie waar is, en dat daardoor de objectiviteit zodanig uit het oog is verloren dat men tot een totaal verkeerde en lichtzinnige interpretatie van de feiten is gekomen. Dit moge voor een bepaalde periode misschien in zijn algemeenheid gelden — het feit dat men in de laatste tijd steeds meer argumenten tegen een afstammingshypothese naar voren heeft gebracht, van ongelovige zijde nog wel, bewijst het tegendeel¹⁾. Door deze overtuiging wordt **De Ligne** er kennelijk toe gebracht om niet de moeite te nemen vermeende feiten van bewezen feiten te gaan schiften, maar rustig alle feiten, die misschien enigszins de evolutietheorie zouden kunnen steunen, als fantasie terzijde te gaan schuiven. Het belangrijkste knelpunt is voor hem kennelijk dat de natuurwetenschappen aannemen, dat alleen een lang proces van miljoenen jaren een verklaring kan geven van de vele geologische verschijnselen. Hij meent dat de Schrift ons verbiedt ervan uit te gaan dat er miljoenen jaren verlopen zijn sinds de schepping (p. 126), omdat de zondvloed nog maar enkele duizenden jaren geleden heeft plaatsgehad. En deze zondvloed is het volgens hem, die verant-

woordelijk is voor al deze verschijnselen als fossilisatie, gelaagdheid, ijstijden, gebergtevorming, kolenvorming, enz.

Als nu eens inderdaad bewezen zou zijn dat we met miljoenen jaren moeten rekenen, valt hiermee reeds de verklaring van **De Ligne**, en ook zijn bewering dat „de tijdschatting pure veronderstelling is” (p. 130).

Hier komt dus de betrouwbaarheid van de ouderdomsmetingen in het geding. De Calvinistische hoogleraar **de Vries** te Grand Rapids schrijft hierover in zijn boek „Het Lied van Gods Schepping”: „De gedachte om de ouderdom der aarde uitgedrukt te zien in miljoenen jaren, is voor velen steeds moeilijk te verteren geweest; men voelde zich er niet door op zijn gemak. Maar wij zijn wel gedwongen om die gedachte te aanvaarden door de ontdekking van de radioactiviteit en zijn toepassing op dit vraagstuk” (p. 62). Voor het meten van de ouderdom zijn thans een vijftal methodes bekend, nl. de geologische (meting van erosie, sedimentatiesnelheid enz.), de astronomische (berekeningen van hemellichamen), de botanische (analyse van stuifmeelkorrels in gesteenten), de chemische (bepaling van het fluorgehalte van fossiele beenderen) en de fysische (radio-actieve metingen), welke laatste verreweg het betrouwbaarst is. De volgens deze totaal verschillende methodes verkregen resultaten blijken bijzonder goed met elkaar in overeenstemming te zijn, en zeker tot een miljoen jaar geleden een behoorlijk nauwkeurige ouderdomsbepaling mogelijk te maken, zodat we hier toch inderdaad van gedemonstreerde feiten mogen spreken.

Laat ik een voorbeeld mogen noemen. De vondsten die wijzen op een afwisseling in het verleden van koude en warme periodes, hebben aanleiding gegeven tot het opstellen van de **ijstijdentheorie**. **De Ligne** zegt hiervan dat de zondvloed genoegzaam de meeste fenomenen kan verklaren waarop de ijstijdentheorie heeft gebouwd (p. 140). De feiten leren ons anders. **Penck** heeft in 1909 met behulp van zuiver geologische waarnemingen aan dalinsnijdingen, terrassenvorming e.d. in de Alpen uitgerekend dat er vier ijstijden geweest moeten zijn, en geschat dat de eerste ongeveer 600.000, de tweede 500.000, de derde 250.000 en de vierde 100.000 jaar geleden moet zijn begonnen. Ze werden door een warmteperiode van elkaar gescheiden. Omstreeks 1930 heeft **Eberl** eenzelfde schatting gedaan op grond van geologische waarnemingen aan gletscherafzettingen in Duitsland. Hij kwam tot ongeveer dezelfde getallen, hetgeen de betrouwbaarheid van **Penck's** onderzoek steunt. Nu is door **Milankovitch** (1930) een astronomische berekening verricht over de wisseling in de stralingsintensiteit van de zon op de aarde. Deze is namelijk afhankelijk van periodieke veranderingen in de aardbaan. Het bleek dat tijdens de laatste 660.000 jaar de aarde gedurende vier periodes veel minder zonnestraling heeft ontvangen, en deze periodes bleken precies overeen te komen met de door **Penck** en **Eberl** geschatte tijden. Volgens **Milankovitch** duurde de eerste ijstijd van 600.000—550.000, de tweede van 480.000—420.000, de derde van 230.000—180.000, en de vierde van 118.000—10.000. Men kan zich voorstellen hoe verbaasd **Eberl** was deze onomstotelijke bevestiging te zien van zijn schattingen, die hij n.b. 10 maanden eerder had medegedeeld op een wetenschappelijke vergadering! Later hebben de zeer nauwkeurige radio-actieve bepalingen deze getallen ook weer bevestigd. Deze fysische metingen berusten op een spontaan stralingsproces van radio-actieve elementen, dat niet beïnvloedbaar is door wisselende omstandigheden, en waarvan de constantheid bovendien nog aannemelijk gemaakt kon worden.²⁾

Het gegeven voorbeeld slaat slechts op de jongste geologische periode, het Kwartair; hoe verder we teruggaan, des te groter wordt vanzelfsprekend de fout, maar die is toch nog zo klein dat men volgens totaal verschillende methodes steeds komt op een ouderdom van de aarde tussen 2 en 3 miljard jaar.

Dit alles betekent dat we inderdaad moeten aannemen dat er miljoenen jaren geleden reeds leven op aarde was, en dat de aardlagen met hun fossielen inderdaad onderling honderden miljoenen jaren in ouderdom verschillen. Wij zouden onze ogen sluiten voor

¹⁾ Zie b.v. mijn artt. in De Reformatie, Jrg. 29, 1954, No 15 en 16.

²⁾ C. P. Koene, Fysische ouderdomsbepaling der aarde. In: De Ouderdom der Aarde, p. 25, Kok, Kampen 1951.

de werkelijkheid, als wij weigerden dit te aanvaarden, evengoed als wanneer we zouden geloven dat de aarde plat is. Het ruimtelijke wereldbeeld gaat trouwens samen met het tijdelijke, want hoe zouden we anders kunnen verklaren dat het licht ons nu bereikt van sterren, die 500 miljoen lichtjaren van ons afstaan, wier licht er dus 500 miljoen jaar over deed om ons te bereiken?

Onze eerste conclusie is dat De Ligne, alleen al door de resultaten van de ouderdomsmetingen te ontkennen en te verzwijgen, een stuk feitelijkheid negeert en daardoor een onhoudbare verklaring moet geven van de geologische verschijnselen.

Maar er is meer. **De Ligne** doet zijn uiterste best ons wantrouwen tegen de natuurwetenschap te voeden. Daartoe tracht hij verschillende ontdekkingen belachelijk te maken en op rekening van ijle fantasie te schuiven. Daarbij gaat hij echter ontoelaatbaar over de grens der eerlijkheid. Ik wil hier de twee voorbeelden bespreken, waarvan hij de geschiedenis vertelt en met een afbeelding illustreert: de ontdekking van de **Pitdownmens** en van de **Pithecanthropus erectus**.

De voorstelling die hij geeft van de Pitdown-kwestie is als volgt samen te vatten (p. 47—48): In 1912 werden bij Pitdown in Engeland enkele schedelbeenderen en een stuk rechteronderkaakbeen gevonden, waaruit een mensaap werd gereconstrueerd „met klei en veel evolutiefantasie”. Deze mensaap werd *Eoanthropus* genoemd, werd afgebeeld in musea en schoolboeken, en vormde het bewijs van de afstamming van de apen. „Niet lang geleden” gingen enkele geleerden de beenderen nog eens bekijken, en toen bleek dat ze niet erg oud waren. Dat was nog niet het ergste, maar o wee! op zaterdag 21 november 1953 kondigde het Brits Museum aan dat het kaakbeen afkomstig was van een moderne aap, en dat de tanden waren bijgevoerd, zodat bedrog onmiskenbaar was. „De wetenschappelijke wereld was erg geschokt bij het sterven van de Pitdownman, zijn begrafenis werd zo stil mogelijk in intieme kring voltrokken”.

In werkelijkheid echter is uit het onderzoek van **Ramström** in 1916(!) reeds gebleken dat de onderkaak afkomstig was van een chimpansee. Men wist dus al lang dat deze onderkaak waarschijnlijk bij wijze van grap bij de schedel gelegd was. De schedel is echter wel oud, en dat is belangrijker. Hij is niet van een mensaap, maar van een mens uit de laatste ijstijd afkomstig, zoals uit recente metingen bleek. Daar de schedel begrijpelijkerwijze ook gewantrouwd werd, nu de kaak vals was gebleken, heeft men in 1953 dus nog eens na een nauwkeurig onderzoek medegedeeld dat deze schedel inderdaad van een ijstijdmens afstamt, hetgeen de wetenschappelijke wereld eerder bevredigd dan geschokt heeft.

Het tweede geval is dus de *Pithecanthropus erectus*. De lezing van **De Ligne** (p. 42—45) komt hierop neer: De Nederlander Dr **Dubois** ontdekte te Trinil (Java) in 1891 drie tanden, een stuk hersenpan en een dijbeen, waaruit hij een aapmens construeerde, die hij *Pithecanthropus* noemde. Uit de vorm van het dijbeen concludeerde hij dat het wezen recht op gelopen moest hebben, vandaar de toevoeging „erectus”. Het kon geen mensendijbeen zijn, daar er geen andere beenderen in de omtrek lagen. „De fabel van de *Pithecanthropus* werd aldus een officieel dogma, waaraan het gek was nog te durven twijfelen”. In 1937 bleek echter dat de tanden en ook nog enkele dijbeenderen die hij verderop had gevonden, van de recente mens afkomstig waren! „Ernstige geleerden nemen den man van Java niet meer in aanmerking; hij dient nog slechts om aan te tonen tot welke uitersten men komen kan op de dwaalwegen van eigen begeerte”.

Nu wat **De Ligne** niet vermeldt: De vondst van **Dubois** was de eerste van een wezen, dat in anatomische eigenschappen tussen aap en mens stond, en waarnaar al lang gezocht werd. Deze ontdekking was dus zeer opzienbarend; hij beweerde zelf de schakel tussen mens en aap gevonden te hebben, maar hieraan werd hevig getwijfeld. Uiteindelijk heeft **von Koenigswald** (thans hoogleraar in Utrecht) met succes een nieuw onderzoek gedaan in de Trinil-lagen. Van 1936—1939 heeft hij schedelgeheeltes en zelfs een hele schedel van de *Pithecanthropus* gevonden, zodat men nu een

goede reconstructie van de kop kon maken. Het bleek dat het hier om een 'primitieve' mensenvorm ging, wat goed te zien is aan de afbeelding die **De Ligne** geeft. De afgebeelde reconstructie kan niet veel van de werkelijkheid verschillen. De schedelinhoud varieerde van 775—935 cm³ (moderne mens 1480—1550 cm³), de tanden zijn, hoewel forser, typisch menselijk. Later is de ouderdom bepaald van de laag waarin de beenderen gevonden zijn, en deze is ongeveer 300.000 jaar. De *Pithecanthropus* geldt nog steeds als een belangrijke vondst, al zijn later veel meer en ook veel oudere mensachtige vormen gevonden (waarover **De Ligne** het stilzwijgen maar bewaart). Natuurlijk moeten we niet vergeten dat een anatomische gelijkenis van het skelet nog niet inhoudt dat in deze vormen de menselijke geest aanwezig was. Een werkelijke tussenvorm tussen aap en mens is bovendien nog steeds niet ontdekt.

Het is onnodig te zeggen dat er natuurlijk, vooral vroeger, veel lichtvaardig is gespeculeerd over dergelijke vondsten. **Dubois** deed er zelf aan mee, al heeft hij later zijn mening gewijzigd. Langzamerhand heeft men echter wel de nodige objectiviteit bereikt wat de interpretatie betreft; juist deze objectiviteit heeft algemeen tot de erkenning geleid dat tussenvormen stelselmatig ontbreken. Nu kan men van de bewijskracht der wetenschappelijke resultaten denken wat men wil, maar het tendentieuze beeld dat **De Ligne** geeft is m.i. een christen onwaardig.

Onze tweede conclusie is dat De Ligne bij de weergave van de historische feiten totaal geen objectiviteit betracht. Daarin beschaamt de ongelovige wetenschap hem.

Een groot gedeelte van het boekje wordt in beslag genomen door zijn uiteenzettingen van de gevolgen van de **zondvloed**. Er is maar één bevredigende uitleg voor de ijstijdentheorie (p. 140), voor de fossielenvondsten (p. 79, 111), voor de kolenvorming (p. 113) en voor de gebergtevorming (p. 124): een geweldige overstroming, die de hele aardbodem omspande, de Noachietische zondvloed, heeft alle leven in één keer gedood en begraven, heeft zo'n ontzettende ravage aangericht dat er zelfs zeedieren boven op de Alpen, en bergen in de bodem der zee terecht kwamen. Voor uitgebreide citaten is hier geen plaats³⁾; slechts dit: „Ebbe en vloed sloegen in titanische macht bos en berg door elkander, rotsblokken, zand en alle levensvormen werden in afgronden geslingerd, terwijl de zee haar geheimenissen naar boven bracht, en in ontzettende verwarring alles door elkander wierp” (p. 123). Hoe het mogelijk is dat de geologen het resultaat van deze chaotische vernieling in zo keurige opeenvolging terugvonden (afgezien van duidelijk te herkennen plaatselijke catastrofes), blijft ons wel even duister.

Deze zondvloed-hypothese van **De Ligne** is overigens niet nieuw. Reeds in de 17e eeuw deed zij opgeld, maar zodra de geologische wetenschap zich begon te ontwikkelen, werd ze algemeen als onverenigbaar met de gevonden feiten verworpen. De schrijver beweert wel dat deze „bijbelse” verklaring in de vorige eeuw het veld moest ruimen voor het opkomende evolutionisme (p. 142), maar dit is beslist onwaar: lang voordat er nog sprake was van een evolutieleer, is, o.a. door de zuiver-geologische waarnemingen van **Hooke** (1635—1703) en **Hutton** (1726—1797), de zondvloed-verklaring ontoereikend gebleken. In de vorige eeuw was deze hypothese dan ook uitgestorven — tenminste, zo leek het, maar vermeende fossielen blijken nog wel eens springlevend te worden aangetroffen, vertelt de schrijver ons, ditmaal terecht.

Het behoeft geen verder betoog dat met de zondvloed de geologische en palaeontologische vondsten onmogelijk te verklaren zijn. Trouwens, reeds de Bijbel zelf bevat onoverkomelijke bezwaren tegen een dergelijke uitleg. Het is al onwaarschijnlijk dat de zondvloed de gehele aardbol heeft bedekt. Het woord „aarde” betekent volgens **Schilder** overal in de Bijbel „een klein stukje grond, in cultuur gebracht” (Een hoornstoot tegen Assen? p. 19). Als we voorts een beetje gaan rekenen, en bedenken dat er momenteel ongeveer 850.000 diersoorten bekend zijn, dan moeten er (gezien het feit dat er van de reine dieren en de vogels 7 en van de onreine

³⁾ Zie hiervoor de artt. van R. v. R. in *De Reformatie*, Jrg. 33, 1957, No 1, 2 en 3.

BOEKAANKONDIGINGEN

De firma Kleefsma & V. d. Veen te Sappemeer gaf ook voor 1960 weer de bekende **Zendingskalender** uit. Het is een zesbladige. Op elk blad werd een foto afgedrukt van de verschillende zendingsterreinen. De tekst op de achterzijde wordt verzorgd door de verschillende „zendende” kerken.

De prijs is f 1.25. Waarvan f 0.25 wordt gestort in de plaatselijke zendingskas. Wij bevelen deze kalender van harte aan.

Het Verband van Gereformeerde Boekhandelaren en Uitgevers in Nederland gaf een **Boekengids** uit. Deze bevat een zeer grote collectie van boektitels. Dikwijls met omschrijving of aanbevelingen der onderscheidene boeken. De gids wil hulp bieden bij het zoeken van lectuur voor Uzelf en Uw kinderen. U kunt de gids gratis bij Uw boekhandelaar verkrijgen. Het is een handig boekje, dat we gaarne aanbevelen.

1 paar vertegenwoordigd waren) minstens 2½ miljoen dieren in de ark geweest zijn, plus voedsel voor hen voor een jaar. Waar de tienduizenden plantensoorten vandaan komen, zullen we dan nog maar niet vragen, om helemaal maar niet te spreken van de olijftak, die de duif ongeschonden vond na deze „wereldcatastrofe”. De schrijver bevindt zich m.i. niet in de positie om zich te kunnen permitteren de natuurwetenschappen van verbeelding, hokus pokus, fantasie en speculaties te betichten.

Onze derde conclusie moet zijn dat de zondvloed-hypothese van De Ligne op bijbelse en wetenschappelijke gronden onhoudbaar is.

Tenslotte willen we nog wijzen op de voorstelling die **De Ligne** ons geeft van de **schepping** zelf. Hij gaat ervan uit dat deze in zes gewone dagen is geschied, en tracht dan Gods scheppingswerk in ons moderne idioom te beschrijven. Daarbij blijkt hij echter herhaaldelijk in flagrante tegenspraak met zichzelf te komen. Zon, maan en sterren worden volgens p. 168 'in den beginne' geschapen, volgens p. 179 op de vierde dag. Voor 'uitspansel' leest hij 'dampkring', wanneer hij de tweede scheppingsdag behandelt, maar moet deze interpretatie weer haastig vergeten, wanneer vers 14—18 ons zegt dat zon, maan en ook de sterren 'aan het uitspansel' gesteld zijn. Aan een serieuze exegese van Genesis 1 kan hij dan ook moeilijk toekomen, omdat hij een typisch **biblicistische** poging onderneemt uit Genesis 1 natuurwetenschappelijke inlichtingen te winnen. Dan worden de scheppingsdagen 'onze' dagen van 24 uur, de 'aarde' de aardbol, het 'uitspansel' de dampkring, enzovoort. Reeds **Calvijn** merkte echter in zijn commentaar op Genesis 1 op (naar aanleiding van het feit dat de wetenschap had vastgesteld dat bv. Saturnus veel groter was dan de 'grote lichten', zon en maan), dat Mozes hier niet spitsvondig redeneert over de geheimen der natuur, als een filosoof.

Hij legde er reeds de nadruk op, dat Genesis 1 ons geen natuurwetenschappelijke mededelingen doet, maar openbaring is van Gods genade, heilsverkondiging, zoals ook de gehele Schrift. Wanneer we de Schriftbeginselen ter Schriftverklaring zuiver willen hanteren, zullen we ook het begin der Schrift in dat licht behoren te exegetiseren.

Onze laatste conclusie luidt dat De Ligne de Schrift geen recht doet door in biblicistische trant Genesis 1 te exegetiseren.

Geloofswaarheden, ons door God geopenbaard, worden ons niet gegeven als Westerse natuurwetenschappelijke begrippen. Wanneer men veronderstelt dat Bijbel en natuurwetenschappen ons éénzelfde soort kennis zouden verschaffen, duiken onmiddellijk onoplosbare problemen op. Woordenopenbaring en wetenschap geven beiden kennis en zekerheden, maar van verschillende aard. **Waar men geloof en rede op éénzelfde vlak ziet liggen, wordt het geloof gerationaliseerd en de wetenschap gedemoneerd.** Deze beide consequenties zien we helaas in **De Lignes** boekje duidelijk gedemonstreerd. Daarom is dit geschrift, ondanks goede bedoelingen en schijnbare Schriftgetrouwheid, een belangrijke stap achteruit. Tot voorlichting onder ons kan het dan ook beslist niet dienen. Groningen. P. G. Smelik.

Rectoraatsoverdracht Theologische Hogeschool

Op maandag 7 december droeg prof. Jager het rectoraat over aan prof. Doekes. Bij die gelegenheid sprak de aftredende rector over het onderwerp: „De taal van het Nieuwe Testament”. Daarna gaf hij een kort overzicht van het leven der Hogeschool tijdens zijn rectoraat, waarin enkele feiten en data als volgt werden gememoreerd:

Maandag 8 dec. 1958 droeg prof. Veenhof het rectoraat aan prof. Jager over, na een oratie gehouden te hebben over: „Prediking en uitverkiezing, kort overzicht van de strijd, gevoerd in de Christelijk Afgescheidene Gereformeerde Kerk tussen 1850 en 1870, over de plaats van de leer der uitverkiezing in de prediking”. In zijn daarop volgende toespraak over de fata academica van het vorige jaar heette hij hartelijk welkom Ds J. Kamphuis, die door de synode van Bunschoten-Spakenburg was benoemd als opvolger van prof. Deddens. Prof. Kamphuis aanvaardde zijn taak op 9 april met een inaugurele oratie, die tot titel had: „Een fragment uit de strijd van de dominocratie contra Dominocratie” waarin hij enkele opmerkingen gaf over de kerkrechtelijke structuur van „De Remonstrantse Broederschap”. Vanaf die datum konden — het zij met dankbaarheid vermeld — weer alle colleges zonder onderbreking worden gegeven.

Op 11 juni werden de lessen gesloten door de rector met een toespraak over „Vacantie-Varia”. Na een — naar we hopen — door alle betrokkenen welbestede vakantie werden de lessen 25 september geopend door de prorector prof. Veenhof met een rede over „Intellectualisme”.

In de kring der curatoren kwam geen verandering dan deze, dat Ds F. de Vries die reeds eerder Ds C. Vonk verving, nu als primus werd aangewezen. De oud-curator Ds J. de Waard werd door de HERE uit dit leven weggenomen. Over het leven van de president-curator Ds D. v. Dijk viel een schaduw door een vrij-ernstige ziekte van zijn vrouw, waarvan zij weer vrij goed mocht herstellen.

Ds D. Vreugdenhil mag ik wel gelukwensen met z'n zilveren ambtsjubileum.

In de kring der deputaten-financiële kwam geen verandering. Wel moet helaas vermeld worden, dat de voorzitter van dit college br. J. A. Maris op de terugreis van Munster op 10 november ernstig ziek werd, zodat hij in een ziekenhuis moest worden opgenomen. Gelukkig kon worden vernomen, dat zijn toestand door de doktoren zo gunstig wordt ingezien, dat hij waarschijnlijk zijn werk grotendeels zal kunnen hervatten. We hopen, dat daartoe ook mag behoren zijn arbeid ten dienste van onze Hogeschool.

Wat de kring der hoogleraren betreft kan met dankbaarheid worden gememoreerd, dat prof. L. Doekes op 10 november 1959 aan de Universiteit van Munster (Westfalen) promoveerde tot Dr in de Theologie op een proefschrift: „Der Heilige Quadoš und Hagios in der reformierten Theologie des XVII. und XVIII. Jahrhunderts”. Half juli was hij geslaagd voor het examen, dat tot deze promotie recht gaf.

De dissertatie verwierf het praedicaat magna cum laude, terwijl het examen summa cum laude was afgelegd. We verblijden ons met prof. Doekes en zijn echtgenote in dit bereikte resultaat. Na de promotie hield de gepromoveerde een rede over het onderwerp: „Der Gnadenbund Gottes als Thema der reformierten Theologie”. Enkele honderden broeders en zusters uit Nederland gaven blijk van hun belangstelling.

Aan belangstelling ontbrak het ook weer niet op de traditionele Schooldag. Zonder de waarde daarvan te overschatten en zonder nader te onderzoeken welke beweegredenen zoal de scharen naar Kampen doen stromen, zijn we hier toch wel blij mee. We hopen, dat het meelevende en bidden voor de School mag blijven. Dat meelevende bleek ook weer uit de door duizenden bijeengebrachte som van ongeveer f 20.000.— die door het bekende Dames-Comité voor de Bibliotheek werd afgedragen.

De pedel en de bibliothecaris gingen gestaag en onverdroten met de door ons gewaardeerde arbeid voort. Wat de bibliotheek betreft wordt door de betrokken instanties overwogen, hoe de catalogus het best kan worden ingericht om het zoeken van de nodi-

ge literatuur zo gemakkelijk en profijtelijk mogelijk te maken.

Wat de examina betreft: er werd 1 doctoraal-examen afgelegd; 5 propaedeutische examens gaven aan 5 studenten toegang tot de theologische colleges; 18 cand.examens werden met goed gevolg doorstaan, waarbij drie maal „cum laude” werd toegekend; 7 studenten werden op hun verzoek van de lijst van de ingeschrevenen afgevoerd, van wie de meesten reeds geruime tijd tot „een andere staat des levens” waren overgegaan.

Momenteel staan 55 studenten ingeschreven, die zich voorbereiden voor het prop.- of het cand.-examen. Terwijl 57 staan ingeschreven als zich voorbereidend voor het doctoraal-examen of een promotie. Van één der thuis studerende kwam bericht van een ernstig ongeval. Gelukkig laat het zich aanzien, dat hij volledig zal herstellen. Een andere student zal mogelijk vrij langdurig moeten rusten. De HERE geve hun troost en beterschap. Voor de doctorale studie lieten zich 5 cand. inschrijven, terwijl slechts 1 student voor het eerst werd ingeschreven. Het zal moeilijk te zeggen zijn, waaraan het jaarlijks kleiner wordende getal studenten te wijten is. Menselijk bekeken is dit zeer wel te verstaan. De intrek in een pastorie heeft weinig begeerlijks als we de zaak ongelovig bekijken. Toch blijft de arbeid van een dienaar des Woords heerlijk en begeerlijk. Het is te hopen en te bidden, dat er meer jonge mensen opstaan, die bereid zijn het Evangelie te verkondigen in de gemeente en aan alle creaturen. In een levende gemeente zal dit ook te verwachten zijn.

Zo ben ik dan gekomen aan het einde van mijn rectoraat en tot de laatste daad, namelijk het overdragen van deze waardigheid. Mijn voorganger heeft van mij gezegd, dat ik nogal nuchter en zakelijk ben. Dat is mijn opvolger ook. Gij zult het wel goed vinden, collega Doekes, dat ik u het teken van de rectorale waardigheid zonder plichtpleging overhandig. God geve, dat U, met de School, een goed jaar moogt hebben.

PERSCHOUW

„Afsmeking der goden”

In een artikel, getiteld „Synodale afsmeking der goden” in Kerk en Wereld, het orgaan van de Vereniging van Vrijz. Hervormden, trekt prof. dr P. Smits fel van leer tegen de oproep die van synodewege naar alle hervormde predikanten uitging in verband met de grote droogte. De natuur, aldus de hoofdredacteur van Kerk en Wereld, is vol verschrikkingen en gaat haar eigen natuurlijke weg. „En ergens in een klein landje vraagt de leiding van een christelijke gemeenschap aan de dienaren van die gemeenschap om God te bidden, dat de natuur toch alsjeblieft in dit geval niet haar eigen weg moge gaan!” Prof. Smits verwijt de leidinggevende mensen in onze kerk — in bewoordingen die van weinig eerbied getuigen — „een volslagen gebrek aan inzicht in het hele levensgevoel van de mens van nu”.

In het „Gereformeerd weekblad” reageerde dr J. T. Bakker op dit artikel van dr Smits. Aan zijn artikel is het volgende ontleend.

Naar een oude traditie kan de Apostolische Geloofsbelijdenis behalve in 12 artikelen ook in drieën verdeeld worden. Zo gebeurt dat o.a. in zondag 8 van de H. Cat. Het eerste is dan dat van God onze Schepper, het tweede van Christus en onze verlossing, terwijl het derde artikel dat van de Heilige Geest en onze heiliging is.

In zijn aanval op de kerkelijke leer van de verzoening heeft prof. Smits indertijd van het tweede artikel nauwelijks een steen op de andere gelaten. Wie immers zo de mogelijkheid van de verzoening ontkent als dat door hem gebeurd is heeft van de kerkelijke belijdenis van Christus slechts de resten overgehouden. We gaan daar nu niet weer verder op in.

Maar uit het jongste artikel van prof. Smits blijkt, dat zijn bezwaren niet alleen gericht zijn tegen het „tweede” artikel (persoon en werk van Christus) maar dat hij ook het

KRITISCHE KRABBEL

Truus heeft gelijk

Een puinhoop is de wereld,
een puinhoop veler hart.
Wat is er nog gebleven dan
wat de ziel verwacht?

De allernieuwste goden
dans, film en sigaret,
het geld, de drank, corruptie
zij hebben saam gewed,

Wie ons omlaag zal voeren,
totdat de nood ons vindt.
Maar zijn wij dan hun slaven?
Met open ogen blind?

Ziet, midden in de wereld,
daar staat een lichtend Kruis.
Wie 't leven wil behouden,
komt, nimmer, nimmer thuis.

Geachte lezer. Dit zijn enkele coupletten van een gedicht van Truus Versteeg. Ik ben het wel met U eens, dat Truus nog niet helemaal is waar ze wezen moet, wat het dichten betreft. Toch ben ik echt blij met dit gedichtje.

Dat komt, omdat ik teveel lees van wat „onze” theologen schrijven, beweren en leren. Met „onze theologen” bedoel ik nu de mensen van intellectuele standing in het o zo brede, rijke en volle christelijke leven.

Ik dreigde langzamerhand het slachtoffer te worden van een soort minderwaardigheidsgevoel. Ik kom niet in de bioscoop. Ik dans niet. Ik kan niet bridgen. Kortom, ik voelde me meer en meer een achterlijke cultuurdomper. Met een totaal gebrek aan apostolaire bewogenheid.

Gelukkig heeft Truus me de hand gereikt. Ook al schreef ze niet in een geref. krant. Misschien, misschien zullen de hoogkerkelijke prelaten slechts ironisch kunnen glimlachen om het sectarische blaadje waaruit ik citeerde.

En, wie weet, schudden mijn kerkbroeders hun wijze hoofden wel om mijn wonderlijke afwijkingen, zowel esthetisch als kerkelijk. Maar ditmaal laat ik me niet beïnvloeden. Ik houd het met Truus. Want ik heb in haar kreupel gedichtje het geliefde geluid herkend, dat ik mis in de diepzinnigheden der prelaten.

Frater.

christelijk belijden aangaande Gods voorzienig handelen aan een zeer ingrijpende kritiek wil onderwerpen. Ja, hij gaat eigenlijk nog verder. Hij heeft ook hier het station van de vraagtekens weer ver achter zich en is aangeland bij de zelfbewuste uitroepkens, waarbij ieder, die nog niet mee gesynchroniseerd is, ieder, die zich nog niet heeft aangepast onder het odium van „stom” en „kortzichtig” komt te liggen. We dienen ons wel te realiseren wát hier door prof. Smits overboord gezet wordt. Hij heeft de natuur, die autonoom en onverbiddelijk haar gang gaat opgesloten in haar wetmatigheid. Geen God die, nu de zaak eenmaal loopt, daaraan nog te pas komt. Geen mens, die door natuurrampen getroffen wordt, hoeft meer te bidden om daarvan verlost te worden. Geen beroep van de natuur op de God van de natuur. Dat is primitief en achterhaald. Wie meent, dat er in deze verlichte tijd nog mogelijkheden zijn voor het gebed tot de levende God om ons lot te wenden en zich te openbaren als de Heer, die de schepping blijft dragen en leiden en die luisteren kan en wil naar het gebed van zijn volk, die valt terug in een voor- en buitenchristelijke bezweringspraktijk, waarin men de goden trachtte gunstig te stemmen om zo de dreigingen te keren.

Twéeënheid van Vader en Schepper verbroken

Toen de kerk haar geloof in God de almachtige schepper van hemel en aarde beleed betekende dat de breuk met het geloof, dat de natuurmachten god of goddelijk waren. De kerk zag, en daarin volgde zij Israël en de Messias van Israël, de natuurmachten niet als mysterieuze machten, die door offers en gebeden in een andere baan gebracht moesten worden. Zij geloofde niet meer, dat de natuur

God was. Maar dat betekende niet, dat zij nu de natuur wègbande uit haar geloofsleven en zich terugtrok op de innerlijkheid, waarbij de schepping afgeschreven werd en de natuur vréemd werd en onvermurwbaar.

Integendeel, tegenover kettters, die de God van de schepping en de God van de verlossing wilden scheiden poneerde zij het woord van haar Heiland uit de Bergrede, dat zijn Vader wist wat zijn kinderen nodig hadden en dat Hij, die de schepping droeg en voortleidde hun, die zijn Rijk zochten het overige, natuurlijke, wat zij voor hun dagelijks leven nodig hadden zou doen toekomen, omdat hij dat doen kón als de almachtige en blijvende schepper en doen wilde als een getrouw Vader. De tweeëenheid van Schepper en Vader, van voorzienigheid en verlossing, wordt door prof. Smits uiteengebroken en daarmee wordt de éénheid des geloofs en des levens onherstelbaar geschonden.

God hoort de enkeling, die tot hem roept

Dat de moderne mens het met deze eenheid moeilijk heeft, wie zal het ontkennen. Maar het is dan een goed ding te beseffen, dat dit probleem niet nú eerst opduikt, zodat degene die het niet door heeft, die achtergebleven is en nog niet gesynchroniseerd is met het levensgevoel van de moderne mens, alleen maar stom is en kortsluiting veroorzaakt. Want de kerk heeft reeds in de eerste eeuwen van haar bestaan voor dezelfde verzoeking gestaan en heeft er néén tegen gezegd. Omdat de prijs haar te hoog is. Want het gaat hier niet alleen om de grote droogte, waardoor zovelen zwaar getroffen zijn. Het gaat bijv. ook om ziekte en het perspectief daarin. Nog niet eens alleen om de genezing daaruit. Maar veeleer nog om de zekerheid, dat „deze dingen niet bij toeval, maar uit zijn Váderhand ons toekomen”, om de vraag in wat voor hán-den wij zijn gedurende heel ons leven. Om de vraag, of er van ons lót beroep openstaat bij God. Of dat God dit beroep naast Zich neer moet leggen, omdat Hij Zich niet permitteren kan de „natuurlijke natuur” een andere weg te doen gaan dan haar „wetmatigheid” haar schijnt te wijzen. En wanneer prof. Smits er verbaasd over is, dat ergens in een klein landje een kerkje haar dienaren vraagt om God te bidden dat Hij Zich nog eens weer betone te zijn die Hij is, de God die méér is dan de natuur, dan vergeet hij, dat het geloof van Israël en de kerk steeds beleden heeft, dat God dáárin juist Vader is, dat hij de enkeling hoort, die tot hem roept.

Met deze reactie van Prof. Bakker zijn we het van harte eens.

Over de „afzetting” van Prof. Smits.

Het besluit van de commissie voor het opzicht van de provinciale kerkvergadering van Zuid-Holland om Prof. Dr P. Smits zijn rechten als predikant te ontnemen bracht reeds veel pennen in beweging.

In het „Kerknieuws” van 12 december geeft de redacteur enkele uittreksels uit wat onderscheidene bladen daarover schreven. We nemen daaruit een en ander over.

Eerst wat dit blad citeert uit het „Gereformeerd Weekblad”, een blad dat gedirigeerd wordt door predikanten van de Geref. Bond. De hoofdredacteur daarvan, Ds A. Vroegindewey schreef onder het kopje: „Een merkwaardige tuchtzaak” een artikel waarvan Kerknieuws het volgende resumé geeft:

Het optreden der kerk tegen prof. Smits zegt ds Vroegindewey „kunnen we niet anders dan verblijvend noemen”. Met instemming wordt de brief van de classieke vergadering van Doorn aan de synode geciteerd. „Velen zullen zich met ons verheugen, dat de commissie voor het opzicht in de betrokken provincie gevoeld heeft, dat prof. Smits niet langer de kansel van de Herv. kerk kon beklommen om het Woord Gods te prediken. Hij had zich immers zelf door zijn artikel in Kerk en Wereld buiten Gods Woord en daarom buiten de kerk gezet”. Er is echter iets in deze gang van zaken, dat de schrijver toch niet bevredigt. „Want we moeten niet denken, dat prof. S. tengevolge van een leeruitspraak zijn rechten van emeritus — waardoor hij gerechtigd bleef te preken en ander ambtelijk werk te verrichten — verliezen zal wanneer de generale commissie voor het opzicht bij een eventueel hoger beroep deze uitspraak zal bevestigen.

Op prof. Smits is geen leertucht geoefend in de zin van hoofdstuk IV voor de ordinantie voor het opzicht. Dat had moeten geschieden door de provinciale kerkvergadering zelf. En dat was ook al moeilijk, daar volgens de betreffende bepalingen alleen leertucht kan worden geoefend tegen dienstdoende predikanten. Zo menen we tenminste het betreffende artikel te moeten lezen en zo heeft ook de provinciale kerkvergadering van Zuidholland het gelezen door aan de generale synode te berichten, dat prof. Smits niet viel onder de bepalingen van de leertucht. Dat is natuurlijk niet juist, want iemand die het Woord Gods prediken mag, moet ook door de kerk wat zijn leer betreft, kunnen worden beoordeeld of door zijn prediking de fundamenten der kerk niet worden aangetast. De betreffende bepalingen dienen in deze zin te worden gewijzigd, zodat ook emeriti-predikanten en zij die de rechten van emeritus hebben hieronder vallen.

Nu heeft echter de commissie voor het opzicht in Zuidholland deze zaak op haar tafel gekregen. Deze heeft bemoeienis met hem, die zich schuldig maakt „aan een onchristelijke belijdenis en wandel, die nalatig is in de behoorlijke bediening van ambt, bediening of functie, of die op andere wijze de orde in leven en werken der Kerk verstoort”.

De betreffende commissie voor het opzicht heeft nu prof. Smits schuldig gevonden aan een onchristelijke belijdenis. Prof. Smits wilde niet voor de commissie verschijnen, omdat hij meende dat deze commissie niet bevoegd was hem te oordelen. Dat is natuurlijk fout geweest. Hij was verplicht geweest te verschijnen voor de commissie omdat zij nu eenmaal in opdracht van de provinciale kerkvergadering opzicht over hem oefent.

Wel is voor mij de vraag of met „onchristelijke belijdenis” hier bedoeld kan worden een verkeerde leer, alhoewel de grens hier moeilijk is te trekken. Toch maakt de kerkorde onderscheid tussen belijdenis en leer, en dat is ook vanzelfsprekend”.

Dat de commissie aan prof. S. zijn emeritaatsrechten ontnam is, merkt ds Vroegindewey op, echter een recht, dat haar niet toekomt. Dat verblijft aan de synode en de commissie had wanneer zij het zwaarste middel wilde toepassen hem alleen uit de gemeenschap der kerk kunnen uitsluiten. Immers, zo merkt de schrijver op, dat had de hoogleraar met zijn artikelen zelf reeds gedaan. De kwestie van de tucht moet daarom nog eens grondig op de helling komen. De redacteur besluit met de mededeling, dathij het verloop van de zaak met grote belangstelling volgen zal. „Wanneer onze kerk een leer als van prof. Smits zou kunnen verdragen, zou ze geen kerk meer zijn”.

Uit „Hervormd Nederland” een officieel orgaan van de Hervormde Kerk, uitgaande van de Herv. Raad voor Pers en Publicatie, neemt „Kerknieuws” het volgende onder het opschrift „Ongewoon” gepubliceerde artikel over:

„Juist bij het ter perse gaan van dit nummer verschijnen er in de dagbladen deels zakelijke, deels nogal alarmerende berichten over een uitspraak van de Commissie voor het Opzicht van de Provinciale Kerkvergadering van Zuid-Holland, waarbij aan prof. dr P. Smits o.a. de rechten als van een emeritus-predikant, die hij in de Nederlandse Hervormde Kerk bezat, zouden zijn ontnomen.

Verschillende lezers vroegen, wat wij over deze zaak dachten. Wij menen dat het ogenblik nog niet gekomen is ons hierover uit te laten. Wel kunnen wij zeggen, dat de publikatie van deze uitspraak — naar het ons voorkomt — ongewoon is. In elk geval kan worden vastgesteld dat prof. Smits nog ten volle het recht heeft zich te beroepen op de Commissie voor het Opzicht van de Generale Synode. Dat wil zeggen, dat de uitspraak, die gepubliceerd werd, nog niet in staat van gewijsde is gekomen.

Wij menen dat de kerkorde terecht de mogelijkheid stelt van het opzicht over de bediening des Woords en de catechese. Daarvoor is echter een procedure vastgesteld met vele zekeringen. Deze is in dit geval — terecht op ten onrechte — niet gevolgd.

Wij achten dit een zeer ernstige zaak. Wij

wachten echter in vertrouwen het verdere verloop der dingen af. Red.”

De redacteur van „Kerknieuws” maakt bij dit artikel de volgende opmerking:

Als wij aan deze opmerkingen nu mogen toevoegen, dat er in de pers niets anders is gepubliceerd dan het door het Persbureau der Nederlandse Hervormde kerk op maandag 30 november j.l. 's morgens op het telex-net van het A.N.P. gezette bericht en dat dit bericht de zaak in de publiciteit heeft gebracht en niets anders, terwijl dit Herv. persbureau een zeer nauw contact pleegt te onderhouden met diezelfde raad voor pers- en publiciteit bovengenoemd, dan mogen wij op onze beurt wel zeggen: er is in het officiële weekblad van de Ned. Herv. kerk wel een bij uitstek „ongewone” reactie gekomen. Het lijkt ons ter voorkoming van legende-vorming wel goed dit even met nadruk vast te stellen!

Met spanning wachten we af waar het met deze procedure op zal uitlopen.

C. V.

VOORTGAANDE DISCUSSIE

De discussie over de Vervangingsformule en de terzijdestelling daarvan duurt voort. Dat is een goed ding. We moeten zolang daarover geen volle klaarheid is gekomen dóórpraten.

Ik wil hier vooral op drie bijdragen in deze discussie wijzen. Vooreerst heeft Prof. Polman gereageerd op de drie artikelen, waarin ik in „Opbouw” inging op wat hij in het „Gereformeerd Weekblad” had geschreven. Voorts schreef Dr Smilde een reeks artikelen in De Bazuin over „Prediking en Uitverkiezing”. En hetzelfde deed Prof. Herman Ridderbos in het „Gereformeerd Weekblad”. Te zijner tijd hoop ik op deze artikelen in te gaan. Omdat „Opbouw” om vele redenen aan polemieken geen dominerende plaats in zijn kolommen geven wil, is daarom op dit alles nog niet gereageerd. De zaak waar het over gaat heeft bovendien geen haast. Laat ik alvast mogen zeggen, dat ik blij ben dat de discussie werd voortgezet.

C. V.

KERKNIEUWS

Beroepen te Kempton Park (Zd. Afrika), W. Boessenkool te Capelle a.d. IJssel.

Beroepbaar. De Geref. classis van Assen d.d. 10 dec. 1959 heeft preparatoir onderzocht en toegelaten om te proponeren en te staan naar het ambt van Bedienaar des Woords, de theol. kandidaat J. v. Bruggen jr., Oranjestraat 11 te Assen. (Tel. 05920 - 2733).

Can. Ref. Church. De C.R.C. van Ottawa telt momenteel 110 doop- en belijdende leden. Vanwege de kerk van Ottawa worden iedere zondag huisgodsdienstoefeningen gehouden in Montreal (Quebec). Het adres van de kerk van Ottawa is: Mr A. Arends, 922 Fisher Ave, Ottawa (Ont.). Het adres van de Fieldman van de Emigratieverenigingen is: Mr A. H. van Mansum, 449 Churchill Ave, Ottawa (Ont.) Canada.

Drukkerij Steenberg

ZEIST - TELEFOON 03404 - 2452

Periodieken

Boekwerken

Handelsdrukkerij

BETALING ABONNEMENTSGELDEN

Met 1 oktober begon het tweede halfjaar van de derde jaargang van OPBOUW.

Mogen we onze abonnees beleefd verzoeken hun abonnementsgeld zo spoedig mogelijk te storten op onze postrekening 233117 t.n.v. Drukkerij Steenberg, Zeist met vermelding: voor „OPBOUW”.

De abonnementsprijs is voor een geheel jaar f 10.—, en voor een halfjaar f 5.—.

Een jaarabonnement loopt van 1 april tot 31 maart. Men kan zich echter ook tussentijds als abonnee opgeven.

De administratie.